



ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НИШУ

Број:

10/3-21

Датум:

08.02.2017.

ИЗВЕШТАЈ О УРАЂЕНОМ МАСТЕР РАДУ

Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Нишу
подносимо следећи извештај:

ИЗВЕШТАЈ О УРАЂЕНОМ МАСТЕР РАДУ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ:

1. Састав комисије:

1. Др Александра Костић, ред. проф.
2. Др Небојша Милићевић, доцент
3. Др Миодраг Миленовић, доцент

2. Одлука Већа департмана за психологију број 10/3-115 од 08.07.2016.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име, име једног родитеља, презиме:

Игор (Зоран) Стаменковић

2. Година уписа на мастер академске студије

2014/2015.

3. Назив студијског програма

Мастер академске студије психологије

III НАСЛОВ – МАСТЕР РАДА:

Фацијални знаци лагања

IV ПРЕГЛЕД-МАСТЕР РАДА:

Разумевање понашања других људи и квалитет њихових интеракција, почивају на способности разликовања знакова искреног и неискреног понашања саговорника. Поред анализе вербално изнетог садржаја и процене степена убедљивости говорника, необично је важно осмислити концепт „говора тела“ и његову усклађеност са вербалном комуникацијом, уочити евентуално одступање од уобичајеног понашања или „цурење“ емоција које се изненада и неочекивано појављују, које су изван садржаја говора. Пошто лице представља најоткривенији део тела који је изложен саговорнику, највећа пажња јесте окренута фацијалним покретима и њиховим комбинацијама у жељи да се открију знаци истине и знаци лажи и да се поуздано разоткрију значења сигнала.

Имајући све ово у виду, истраживање Игора Стаменковића, саопштено у овом раду, посвећено је проучавању фацијалних знакова неискреног понашања. Ово понашање је изазвано захтевом експериментатора да испитаници саопште ставове који су у потпуној супротности са њиховим, претходно установљеним ставовима. У овако замишљеној експерименталној ситуацији, када испитаници саопштавају ставове у које не верују, ставове који су у супротности са њиховим стварним ставовима, на њиховим лицима се могу очекивати неки знаци неискреног понашања. Поставља се питање који су то знаци који говоре о лагању у наведеној експерименталној ситуацији? Одговор на ово питање кандидат је покушао да открије прецизном анализом снимака неискреног фацијалног понашања испитаника и идентификовањем знакова сакривања и фалсификовања емоције, чија би појава могла указивати на процес обмањивања.

Мастер рад кандидата Стаменковића, изложен је на 76 страна. Садржи 9 табела и 22 фотографије. У раду се, поред *Апстракт*а на српском и енглеском језику (2-3), *Садржаја* рада (4-5) и *Увода* (6-7), могу издвојити следеће целине:

1) Теоријски оквир истраживања (8-43)

У овом делу рада, кандидат је теоријски „обухватио“ и ближе одредио све кључне појмове истраживања. То су, пре свега, појмови који се односе на *сигнални систем лица* - на *фацијалне експресије емоција, манипулаторе, амблеме, илустраторе и регулаторе*. Иако се све поменуте фацијалне конфигурације у основи могу свести на групе *брзих* фацијалних знакова, њихова природа, изглед и функције се разликују. Испоставља се да је опажачу често тешко да направи прецизну дистинкцију међу овим скуповима фацијалних знакова. Још је теже, како истраживања која Стаменковић наводи, показују, направити разлику између знакова искреног и неискреног понашања због чега је неопходно јасно дефинисати скупове фацијалних знакова који су повезани са неискреним понашањем, било да је реч о покушају *сакривања* или *фалсификовања* емоција. У овом делу рада, разматране су и *полне разлике у фацијалној експресивности* особа, као и *способност разоткривања неискреног понашања*, уз позивање на резултате релевантних истраживања.

Кандидат је наставио са одређењем кључних појмова. Дефинисао је појам *става* и нагласио разлику у односу на сродне појмове: уверење, вредност, сентимент, навика, мотив, интерес. Затим се позабавио *моделом спонтаног процесуирања односа став-понашање*, као и *моделом процесуирања односа став-понашање који разматра намеру*. У склопу ове целине, кандидат је писао о сложеном процесу *изражавања ставова*, самопредстављању, регулацији вербалног и невербалног понашања која треба да доведе до жељеног резултата, односно позитивне импресије оних пред којима се презентује став.



2) Приказ методологије истраживања (44-47)

Приказ методологије истраживања, кандидат започиње дефинисањем основног проблема истраживања. Реч је о *испитивању врсте фацијалних знакова лагања који би се могли јавити при исказивању ставова за које је утврђено да су супротни од испитаникових*. Издвојени су и специфични проблеми истраживања. Један од њих се односио на питање да ли ће испитаници чешће манифестовати знаке лагања при вербализовању ставова који су у супротности са личним ставовима у односу на оне који су им сагласни. Други специфични проблем се тичао питања о чешћој појави фацијалних знакова *сакривања емоције* или знакова *фалсификовања емоције* приликом саопштавања ставова који су у супротности са њиховим. Трећи специфични проблем био је окренут питању евентуалних полних разлика испитаника у погледу врсте, интензитета и трајања фацијалних знакова лагања.

Истакнути су теоријски и практични значај истраживања, као и општи и специфични циљеви. Формулисане су хипотезе истраживања: једна општа и три специфичне. У складу са *општом хипотезом*, кандидат је очекивао појаву знакова неискреног фацијалног понашања при вербализовању ставова који су супротни његовим. Према *првој специфичној хипотези*, претпоставило се да ће бити регистрован већи број фацијалних знакова лагања када испитаник саопштава ставове који су у супротности са његовим, него када манифестује лични став. *Друга специфична хипотеза* се односила на очекивање да ће испитаници „фаворизовати“ једну од група фацијалних знакова лагања – групу *знакова сакривања* или групу *знакова фалсификовања*. *Трећа специфична хипотеза* артикулише очекивање о постојању полних разлика у испољавању знакова лагања, при чему се очекује већа експресивност испитаника у односу на испитанике. Кандидат је приказао *варијабле* истраживања. Као *независне*, узети су *пол* испитаника и *истинитост изјаве*, односно лични став према нечему што испитаник сматра важним, а што је унапред утврђено. Зависне варијабле су *фацијални знаци лагања*, подељени у две групе. Прву групу чине знаци *сакривања* (микроекспресије, сузбијене експресије, рад поузданих мишића, покрети мишића око очију, присуство бледила, црвенила и знојења). У другу групу спадају знаци *фалсификовања* (асиметрија, неусаглашеност трајања, неусаглашеност места, лажни осмех и његово трајање, покрети главе и очију).

У даљем приказивању, следе подаци о узорку испитаника. Узорак је чинило 60 испитаника оба пола, старости од 19-26 година. Реч је о студентима Филозофског, Електронског и Машинског факултета Универзитета у Нишу. У истраживању је коришћен инструмент FACS (Facial Action Coding System, Ekman & Friesen, 2002, 1978) за скоровање и детаљан опис видљивих фацијалних промена у односу на мирно, непокретно, неутрално лице. Употреба овог инструмента омогућава поуздано откривање промена на кожи лица које проузрокују контракције фацијалних мишића. Поред осталих промена, у складу са теоријским поставкама, могуће је на снимљеном фацијалном понашању „ухватити“ видљиве разлике у понашању испитаника који је добио задатак да не буде искрен, да одглуми позитиван или негативан став према некој појави, који, заправо, нема.

Организација истраживања: истраживање је било организовано у септембру и октобру 2016. године. Од студената, који су пристали да учествују у истраживању, тражена је дозвола да буду снимани.

Утврђени су њихови ставови према теми коју су сматрали веома битном. Затим је од њих тражено да искажу потпуно супротан став од оног који је претходно био утврђен као њихов лични став. За време саопштавања става, њихово фацијално понашање је снимано. Касније је снимљени материјал подлегао брижљивој анализи уз коришћење инструмента FACS.

3) Резултати истраживања (48-50)

Резултати истраживања су смештени у девет табела. У Табели 1, приказани су дескриптивни подаци о старости испитаника (распон, просек и стандардна девијација). У питању је пригодан узорак студената, просечне старости 21.48. Следе подаци о броју испитаника који су манифестовали специфичне фацијалне промене при сакривању емоција (Табела 2). Код њих су регистровани фацијални знаци *сакривања емоција*. Реч је о променама у боји лица, без промена у спољашњој температури просторије (бледило, црвенило или знојење коже). Таквих испитаника је било мало (2). Број испитаника који су манифестовали специфичне фацијалне промене при *фалсификовању емоција*, приказан је у Табели 3. У питању су промене које су карактеристичне за фалсификовање емоције (асиметрија, неусаглашеност трајања, неусаглашеност места, лажни осмех и просечно трајање лажног осмеха). Табела 4 „говори“ о броју оних који су манифестовали учесталију моторну активност главе, врата и очију. Њих је било 13. Већа моторна активност односила се на брзу промену смера погледа, комбиновану са покретима главе, врата и рамена. Уочени знаци повећане покретљивости главе, врата и дирекције погледа, нашли су место у категорији „израженија моторна активност“.

На ред је дошао приказ повезаности неискреног понашања и одређених фацијалних промена. У Табели 5 приказана је повезаност *неискреног понашања* и одређених фацијалних конфигурација: *микроекспресије*, *сузбијене експресије*, *контракције мишића око очију*, *асиметрија* и појава *лажног осмеха*. Повезаност неискреног понашања, односно понашања при саопштавању ставова које је особа хтела да прикаже као своје, иако су потпуно супротни њеним и одређених фацијалних промена, тестирана је поинт-бисеријским поступком који представља варијанту Пирсонове корелације. Овај се поступак користи за тестирање односа једне дихотомне и једне интервалне варијабле. Постоји значајна повезаност између лагања и асиметрије (.382), лагања и појаве *микроекспресија* (.306), лагања и појаве *лажног осмеха* (.277), лагања и *сузбијених експресија* (.219). У следећој табели (Табела 6), приказани су резултати хи-квадрат теста за повезаност номиналних варијабли. Није значајна повезаност између лагања и неусаглашености трајања и лагања и бледила, црвенила и знојења.

Следе прикази „фаворизовања“ једне групе фацијалних знакова при лагању, знакова сакривања или знакова фалсификовања. У Табели 7 приказана је учесталост видљивих фацијалних знакова лагања, сакривања или фалсификовања, док су испитаници саопштавали ставове који су у потпуној супротности са њиховим. Испоставља се да су испитаници чешће испољавали знаке *фалсификовања* емоција, иако је било и оних (28.3%) који нису показали ни један такав знак. Једна група испитаника (46.7%) није испољила ни један знак *сакривања* емоција, док два испитаника (3.3%) нису показала икакав знак лагања.

Разлике у експресивном понашању испитаника и испитаница током неискреног понашања. Табела 8 приказује резултате Шапиро-Вилковог теста нормалности дистрибуције варијабли истраживања. Испоставило се да ниједна варијабла (појава микроекспресија, сузбијених експресија, контракција мишића око ока, контракција поузданих мишића, појава асиметрије, бледила, црвенила и знојења, неусаглашеност места, појава лажног осмеха и покрета главе и очију), није имала нормалну расподелу вредности.

Приказани су и резултати који се тичу разлика у фацијалној експресивности у односу на пол, током лагања (Табела 9). На основу приказаних резултата, може се закључити да нема статистички значајне разлике између испитаника различитог пола и манифестовања било које групе фацијалних знакова.

4) Дискусија резултата је приказана на четрнаест и по страна (52-66).

Овом делу мастер рада, Игор Стаменковић, приступа веома промишљено и опрезно, покушавајући да своју истраживачку процедуру, полазне претпоставке и добијене резултате разматра критички, осматрајући елементе сличности и разлика са упоредивим сегментима релевантних истраживања. Истовремено, он покушава да открије разлоге непотпуне сагласности са резултатима неких других истраживања, сличних методолошких приступа. Кандидат некада мисли да су у питању разлике између реалне и артифицијелно-интерактивне експерименталне ситуације, некада сматра да је разлог недовољна мотивисаност испитаника да се уживе у своју лаж и остваре високу убедљивост лагања, пошто их не чекају претерано награђујући исходи. У сваком случају, када апстрахујемо



претерану критичност и непотребно преиспитивање коректности извођења истраживања, суочавамо се са одличним налазима које кандидат јако добро интерпретира, имајући у виду квантитативне показатеље и квалитативну анализу фацијалног понашања. Бавећи се истраживањем појаве фацијалних знакова лагања током неискреног саопштавања ставова, Стаменковић проналази да од 60 испитаника, њих 58 испољава неки од фацијалних знакова лагања. Констатује да постоји повезаност између јављања специфичног фацијалног понашања и изговарања ставова који су супротни испитаниковим. Наиме, као у већини ситуација у којима „неувежбани“ испитаници добијају задатак да буду неискрени, саопштавање лажних ставова производи јављање „издајничких“ фацијалних знакова који сведоче о емоцијама које су изазване самим чином лагања.

У оквиру дискусије, кандидат разматра и интерпретира резултате свог истраживања у складу са постављеним хипотезама. Значајна повезаност остварена је између неискреног понашања и фацијалне асиметричности, лажних осмеха, микроекспресија, сузбијених експресија, неусаглашености места фацијалног знака у односу на вербалну комуникацију. На пример, кандидат износи да се приликом изјављивања неистинитих ставова јављају микроекспресије љутње, гађења, понекад, туге. То су знаци доживљених емоција који указују да друге приказане емоције на остатку лица, јесу покушај сакривања правих емоција. То је и случај са покушајем сузбијања емоција, лажним осмесима и осталим изразима недоживљених, а показаних емоција. Кад је реч о већој учесталости коришћења знакова сакривања или знакова фалсификовања, испоставило се да испитаници током лагања, чешће прибегавају фалсификовању него сакривању. Није се показало значајно различитим фацијално понашање мушкараца и жена у ситуацији лагања. Овај налаз је веома добро интерпретиран. Следе анализа, разматрање и интерпретација илустрација фацијалног понашања испитаника током лагања. Из снимљеног видео материјала, издвојене су фотографије лица испитаника који лажу. На њима се виде знаци фалсификовања и знаци сакривања емоција 11 изабраних особа, чије је понашање упоређено са њиховим неутралним лицем, тако да се у раду налазе 22 фотографије. Овај начин дискутовања налаза је веома јасан, упечатљив и невероватно вредан јер садржи релевантне показатеље фацијалних знакова лагања у свим поменутих модалитетима.

5) Закључна разматрања (67-68)

Кандидат, Игор Стаменковић, износи своје закључке о спроведеном истраживању и добијеним резултатима, потврђујући присуство фацијалних знакова фалсификовања и знакова сакривања у ситуацији када су испитаници добили задатак да лажу. Он наводи конкретне подкатегорије фацијалних знакова који спадају у групу знакова *сакривања*, али констатује да испитаници чешће користе знакове из групе *фалсификовања*. Испоставља се да се претпостављене разлике у фацијалном „праћењу“ изношења лажних ставова испитаница и испитаника не потврђују као значајне. На крају, кандидат износи да се при закључивању о неискрености особе, поред невербалног понашања, мора узети у обзир и њено вербално понашање, односно степен усклађености једног и другог канала.

6) Литература (69-74) – листа од 78 референци на енглеском и српском језику.

7) Прилози (75-76)

У Прилозима се налази:

- Упитник 169А који је конструисан за испитивање поларизације и изражености ставова испитаника.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА -МАСТЕР РАДА:

1. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања су показали да у ситуацији када испитаници добију задатак да саопште ставове који су у потпуној супротности са оним што иначе сматрају, њихово фацијално понашање рефлектује ову ситуацију лагања. Наиме, на њиховим лицима се појављују знаци *сакривања* и *фалсификовања* емоција који сведоче о неискреном понашању. Установљени су следећи фацијални показатељи неискреног понашања: *микроекспресије, сузбијене експресије, лажни осмех, асиметричност* акције фацијалних мишића, *неусклађеност места* у односу на вербално понашање, *интензивнија покретљивост главе, врата и дирекције погледа*. Претпостављене полне разлике у фацијалном понашању у ситуацији неискреног презентовања ставова, нису се показале значајним.

Узорак испитаника који су имали задатак да буду неискрени је био мали, пошто сложена процедура скоровања, описа и анализе целокупног фацијалног понашања за време саопштавања „лажних“ ставова, захтева велики труд, напор и време, тако да сасвим сигурно превазилази оквир мастер рада. У питању је примена компонентног приступа у коме снимљено фацијално понашање 60 испитаника траје дуже од 300 минута током којих забележено понашање треба пажљиво анализирати, секвенцу по секвенцу. За разлику од процењивачких студија које захтевају више испитаника-процењивача, компонентне студије располажу мањим, али довољним бројем субјеката.

2. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Начин на који је кандидат, Игор Стаменковић, замислио и реализовао своје истраживање, заиста заслужује похвалу. Мастер рад садржи све претпостављене и захтеване елементе научног рада, али његов квалитет није заснован само на томе. Брижљиво планирање истраживања, стрпљење и напор да се подигне мотивациони ниво испитаника, да се подстакну модалитети лагања, а истовремено, пробуде емоције због пласирања неискрености (љутња, стид, кривица или гађење), захтевају високу инвестираност истраживача. Критички став кандидата, систематски примењен на сваку фазу истраживања, говори не само о научној објективности него и о личним карактеристикама у домену умерености, скромности, опрезности. Овако постављен оквир, заслужује и одличне резултате, који на најубедљивији начин стварају слику фацијалних знакова лагања, у свим коришћеним модалитетима сакривања или фалсификовања емоција. Кандидат је прикупио доказе о фацијалним дешавањима за време испољавања неискреног понашања испитаника оба пола. Приказ и интерпретација резултата садрже значајне квантитативне и квалитативне показатеље, омогућавају добар увид у понашање испитаника у ситуацији лагања. Истовремено, указују на потребу пажљиве перцепције фацијалних знакова истине и лажи.

3. КОНАЧНА ОЦЕНА -МАСТЕР РАДА

Мастер рад кандидата Игора Стаменковића, под називом *Фацијални знаци лагања*, представља веома добро планирано и реализовано истраживање, које има велики теоријски и практичан значај. У раду је саопштено занимљиво истраживање фацијалних индикатора лагања у експерименталној ситуацији, током које се смењују различити покушаји сакривања и фалсификовања емоција, код испитаника оба пола. Уочена сузбијања фацијалних експресија, појава микроекспресија које прелећу лицем током четвртине секунде, лажни асиметрични осмеси, промена смера погледа, јесу драгоцени подаци о скуповима промена које је нужно опазити у интеракцији, уколико је особи стало да направи разлику између искреног и неискреног понашања.

Постоји потпуни склад између онога што је предвиђено у нацрту и онога што је реализовано у мастер раду. Рад је писан разумљивим, разговетним, прецизним стилем. То се нарочито види у *Теоријском делу* који обухвата одређења феномена који се односе на споре и брзе фацијалне знаке и природу порука које они могу пренети. Утврђене су и везе фацијалних знакова и значења. Следи



ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НИШУ

Број:

10/3-21

ИЗВЕШТАЈ О УРАЂЕНОМ МАСТЕР РАДУ

Датум:

08. 02. 2017.

заокружена и добро одмерена прича о ставовима који су повезани са афирмацијом, самоактуализацијом, различитим формама самопредстављања особе и коначно, њеним понашањем. *Методолошки део* рада садржи одређење проблема истраживања, постављање циљева, варијабли, опис експерименталне процедуре, саопштавање претпостављених очекивања у виду формулисаних хипотеза. Кандидат приказује и успешно интерпретира резултате истраживања, критички се односећи према свему што је урадио или добио. Препозната опрезност истраживача и покушај да се не прекораче границе остварених резултата, заслужују поштовање. Једна од најважнијих порука овог истраживања је потреба да се прецизније сагледају све практичне импликације проучавања фацијалних знакова лагања.

VI ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене тезе, Комисија предлаже да се она у датом облику прихвати и да се кандидату, Игору Стаменковићу, одобри и омогући одбрана мастер рада.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Др Александра Костић, ред. проф.

Др Небојша Милићевић, доцент

Др Миодраг Миленовић, доцент